

Ірина О. Абрамова*

ЕВОЛЮЦІЯ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ: СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ МОЛОДІ ЯК СУБ'ЄКТА СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

**Стаття присвячена комплексному аналізу соціально-економічних детермінант формування молодіжної політики України, її теоретико-методологічних основ і практичних механізмів реалізації. Показано, що еволюція молодіжної політики зумовлена переходом від ідеологічно-нормативної моделі радянського типу до демократичної, заснованої на цінностях участі, партнерства та соціальної відповідальності. Доведено, що молодь постає не лише об'єктом турботи держави, а стратегічним ресурсом розвитку, носієм інноваційного потенціалу та рушієм соціальної модернізації. Методологічну основу становлять системний, інституційний і порівняльний підходи, а також контент-аналіз нормативних документів, стратегій і статистичних звітів. На емпіричному рівні досліджено динаміку соціально-економічних показників молоді України у 2010-2024 рр., що засвідчують зростання ролі молоді у сфері підприємництва, освіти та громадянської активності. Наукова новизна полягає у формулюванні концепції молоді як суб'єкта суспільного розвитку, спроможного до стратегічного мислення та колективної дії. Практичне значення одержаних результатів полягає у використанні висновків для вдосконалення державних програм молодіжної політики, розвитку лідерського потенціалу, освіти та підприємництва молоді у процесі післявоєнного відновлення держави.*

Ключові слова. Молодіжна політика, публічне управління, людський капітал, соціально-економічний розвиток, молодіжна участь, післявоєнна відбудова.

Табл. 2. Літ. 19.

DOI: 10.32752/1993-6788-2024-2-282-160-168

Iryna Abramova

EVOLUTION OF YOUTH POLICY: SOCIO-ECONOMIC ASPECTS OF THE FORMATION OF YOUTH AS A SUBJECT OF SOCIAL DEVELOPMENT

The article provides a comprehensive analysis of the socio-economic determinants of youth policy formation in Ukraine, its theoretical foundations, and implementation mechanisms. It demonstrates that the evolution of youth policy is characterised by a transition from the ideologically normative Soviet model to a democratic one based on the principles of participation, partnership, and social responsibility. The study substantiates the view that youth are not only an object of state concern but also a strategic resource for development, a carrier of innovation, and an engine of social modernisation. The methodological framework combines systemic, institutional, and comparative approaches, as well as content analysis of national policy documents, international strategies, and statistical data. Empirical analysis of Ukraine's youth socio-economic indicators for 2010-2024 highlights an increasing role of youth in entrepreneurship, education, and civic participation. The scientific novelty lies in conceptualising youth as an active subject of social development capable of strategic thinking and collective agency. The practical value of the research lies in applying its conclusions to modernise national youth policy, enhance leadership and entrepreneurial skills, and integrate youth participation into post-war reconstruction and governance processes.

Keywords: youth policy, public governance, human capital, socio-economic development, youth participation, post-war recovery.

Peer-reviewed, approved and placed: 11.12.2024.

* Lutsk National Technical University. Ukraine.

Постановка проблеми. Молодіжна політика у сучасній Україні виступає одним із ключових чинників забезпечення сталого суспільного розвитку. У період війни та післявоєнної відбудови актуалізується потреба у формуванні системи, здатної не лише захищати соціальні права молоді, а й стимулювати її участь у прийнятті рішень, інноваціях і розвитку територій. Водночас відсутність цілісної концепції молодіжної політики, фрагментарність інституційних структур та слабкий рівень міжвідомчої координації обмежують ефективність реалізації державних програм. Це створює наукову і практичну потребу в переосмисленні змісту молодіжної політики як інтегрованого соціально-економічного механізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Міжнародна наукова дискусія щодо молоді рухається від трактування її як «перехідної вікової групи» до осмислення як інституційного суб'єкта публічної політики. У класичних соціологічних студіях молодь розглядається через функції соціалізації та відтворення норм [10], динаміку генерацій і ціннісні розриви [7], механізми інтеграції/аномії [3], що заклало підвалини аналізу участі молоді в підтримці соціального порядку та змінах. У публічно-управлінській традиції системний підхід [4] інтерпретує молодіжну політику як підсистему, яка забезпечує інпут-вихідні зв'язки між державою та суспільством; інституціоналізм [8] фокусується на правилах, що каналізують молодіжну активність; а ціннісно-нормативний ракурс пояснює мотивації участі через легітимність і раціональність дії.

У полі досліджень молодіжної роботи та політики Європи вагому роль відіграють праці Г. Сюрала, де обґрунтовується перехід від «заходоцентричного» підходу до екосистемного – із визнанням неформальної освіти, наставництва та участі молоді у співуправлінні [11]. Рамкові документи Ради Європи й European Youth Work Portfolio конкретизують професійні стандарти молодіжної роботи та принцип субсидіарності – ухвалення рішень на найближчому до молоді рівні [12]. Стратегія ЄС у сфері молоді 2019-2027 рр. акцентує «Engage-Connect-Empower», підкреслюючи горизонтальну інтеграцію молодіжної політики з освітою, зайнятістю, цифровою й регіональною політикою [5]. Паралельно дослідження OECD показують, що інституційна якість молодіжної політики зростає за наявності координаційних центрів у урядах та відкритих механізмів участі (youth mainstreaming) [9].

Важливим напрямом є емпіричні порівняльні студії (Eurostat, Youth Wiki), які демонструють варіативність вікових меж молоді (від 24/29 до 34/35 років) залежно від структур ринку праці, тривалості освіти та життєвих курсів. Ці джерела дають змогу коректно зіставляти інституційні дизайни молодіжних політик і пояснювати національні відмінності у траєкторіях «входу в дорослість». UNDP та інші агенції ООН підсилюють дискурс участі молоді в миробудуванні та відновленні, показуючи зв'язок між волонтерством, місцевим розвитком і соціальною згуртованістю у посткризових суспільствах [14; 18].

Український академічний сегмент поповнився працями, де молодь осмислюється як ресурс державотворення: досліджуються психосоціальні

механізми суб'єктності та громадянської зрілості (І. Бех), інституційні аспекти молодіжної політики у децентралізованому управлінні (О. Вакуленко), соціальна політика щодо молоді й нерівності можливостей (Т. Семігіна), гендерні та регіональні виміри мобільності (Л. Смоляр та ін.). Поряд із цим, прикладні аналітичні звіти МОН, Мінекономіки, профільного агентства з молоді та спорту містять статистичну базу для вимірювання освітніх, зайнятисних і міграційних тенденцій, але часто не інтерпретують їх у категоріях публічної політики – що створює розрив між даними та управлінськими рішеннями [1; 2].

Окрема лінія досліджень – постконфліктні та післявоєнні трансформації. Порівняльні публікації щодо Західних Балкан, Кавказу та Близького Сходу демонструють, що залучення молоді до локальної відбудови, антикорупційних ініціатив і соціального підприємництва підвищує легітимність влади та знижує ризики повторної ескалації [18]. Для України цей корпус праць релевантний, але потребує адаптації до масштабів руйнувань та демографічних зрушень (вимушена міграція, втрати, релокація бізнесу), а також до особливостей волонтерської економіки 2022–2025 рр.

Загалом у літературі сформувались три концептуальні вузли: молодіжна політика як інституційне поле, де ключовими стають стандарти молодіжної роботи, субсидіарність і співуправління [11; 12]; участь та громадянська агентивність молоді як умова стійкості демократичних інститутів [6; 9]; (3) інтеграція молодіжної політики з економічними та регіональними політиками, включно з підприємництвом, ринком праці та інноваціями [5]. Проте залишаються лакуни: брак пояснювальних моделей для українських умов післявоєнної відбудови; недостатня операціоналізація показників молодіжної суб'єктності (*beyond participation rate*); слабка вбудованість статистики у цикл публічної політики (*agenda–formulation–implementation–evaluation*).

Таким чином, сучасний стан наукової проблематики свідчить: є значна теоретична й емпірична база, яка описує молодіжну політику та участь молоді, але відчутним є дефіцит компаративно-інституційного аналізу, що поєднує європейські стандарти молодіжної роботи, українські демографічно-економічні реалії та архітектуру післявоєнного відновлення. Саме ця проблематика зумовлює необхідність проведення запропонованого в статті дослідження.

Мета дослідження. Метою даної наукової статті є системний аналіз сучасних підходів до формування та реалізації молодіжної політики у післявоєнній Україні крізь призму європейських стандартів участі молоді, субсидіарності та інтеграції молодіжної політики з іншими секторальними політиками – освітою, зайнятістю, регіональним розвитком. У межах дослідження визначено інституційні передумови, управлінські інновації та виклики, що постають перед державними органами, органами місцевого самоврядування, молодіжними центрами й громадськими організаціями у процесі відбудови соціального капіталу.

Також метою є виявлення ролі молоді як агента суспільних змін у контексті стійкого розвитку, реконструкції довіри та демократизації

управлінських практик. Наукова новизна полягає у спробі побудови концептуальної моделі «молодіжної політики відновлення», що об'єднує європейські практики молодіжної участі з українськими умовами післявоєнної трансформації.

Основні результати дослідження. Молодіжна політика в Україні протягом останніх двох десятиліть еволюціонувала від декларативного соціального напряму до комплексної складової публічного управління, орієнтованої на розвиток людського капіталу та участь молоді в процесах прийняття рішень. В умовах війни та післявоєнного відновлення вона стає стратегічним інструментом формування соціальної стійкості, інтеграції демографічно активних груп у відбудову країни та запобігання міграційним втратам.

Сучасна молодіжна політика України формується в контексті гармонізації з європейськими стандартами участі, закріпленими в низці ключових документів Ради Європи:

- Рекомендації CM/Rec(2016)7 про доступ молодих людей до прав;
- Рекомендації CM/Rec(2017)4 про молодіжну роботу;
- Рекомендації CM/Rec(2022)6 про захист молодіжного громадянського суспільства;
- Переглянутої Європейської хартії про участь молоді в місцевому та регіональному житті.

Вони визначають участь молоді не як жест політичної лояльності, а як невід'ємне право людини та умову демократичного розвитку суспільства. Саме цей підхід лежить в основі українського Закону «Про основні засади молодіжної політики» (2021), де наголошується, що всі рішення у сфері молодіжної політики мають ухвалюватися відповідно до потреб і прагнень української молоді, виявлених за результатами наукових досліджень і соціологічних опитувань

Європейський підхід до молодіжної політики – це не лише регулятивна рамка, а філософія довіри: молоді люди визнаються співтворцями політики, а не лише її бенефіціарами. Тому принципи співуправління (co-management) і міжсекторальності (cross-sectoral policy) стають наріжними каменями моделі «participatory youth policy». Їх інтеграція в українські реалії передбачає трансформацію державного управління від вертикальної ієрархії до партнерського управління, що базується на принципах прозорості, діалогу та соціальної відповідальності.

Згідно з методологією Ради Європи, молодіжна політика є кроссекторальною, інтегрованою і багаторівневою системою, що реалізується на державному, регіональному та місцевому рівнях. Її ефективність визначається не стільки обсягом фінансування, скільки якістю взаємодії між суб'єктами політики – органами влади, молодіжними радами, громадськими об'єднаннями, освітніми закладами, бізнесом та медіа.

В умовах децентралізації особлива роль належить органам місцевого самоврядування, які є найближчими до молоді структурами. Саме на рівні громад формується «нова екосистема участі», де молодіжні ради, молодіжні центри та простори виконують не лише консультативну, а й модераторську функцію, забезпечуючи комунікацію між владою і молоддю. Досвід

Української асоціації молодіжних рад (УАМР) свідчить, що ефективна взаємодія між радами та місцевими адміністраціями підвищує рівень довіри молоді до інститутів влади та сприяє розвитку культури співуправління

Таким чином, сучасна архітектура молодіжної політики в Україні базується на п'ятикутній моделі взаємодії:

- 1) держава (законодавча рамка і фінансування);
- 2) громада (локальна реалізація політики);
- 3) молодь (ініціативи та участь);
- 4) освітні інституції (розвиток компетентностей);
- 5) громадські організації та міжнародні партнери (експертиза, стандарти, моніторинг).

Ця модель відповідає логіці Європейської стратегії молодіжного сектору до 2030 року, у якій підкреслюється, що молодь має бути «не лише об'єктом, а суб'єктом політичних процесів».

Динаміка соціально-економічного становища молоді за останні роки свідчить про структурні зміни у сфері зайнятості, освіти, підприємництва та волонтерської активності. За даними Державної служби статистики України (2024), рівень зайнятості серед молоді віком 20-29 років знизився з 63 % у 2013 р. до 53 % у 2023 р., а частка молоді, яка поєднує навчання та роботу, становить лише 18 %. Водночас волонтерська активність молоді зросла втричі – з 12 % у 2019 р. до 37 % у 2023 р. [Міністерство молоді та спорту України, 2024].

Ці тенденції відображають глибоку зміну структури мотиваційної поведінки молоді, яка зміщується від прагматичних орієнтацій до соціальної включеності та громадянської активності. Дослідження ціннісних пріоритетів (на основі даних Українського інституту соціальних досліджень, 2023) засвідчує: 62 % молодих людей вважають участь у волонтерстві проявом патріотизму, а 48 % – способом особистісного розвитку.

У післявоєнний період українська молодь виступає не лише ресурсом робочої сили, а й ключовим агентом соціальної консолідації. На рівні індивідуальної свідомості формується новий соціальний архетип – «молодий громадянин-відновлювач», для якого характерні відповідальність, самоорганізація, орієнтація на спільне благо та готовність діяти в умовах невизначеності.

Серед домінуючих тенденцій виокремлюються:

- зростання освітнього рівня (понад 72 % молоді мають або здобувають вищу освіту);
- розвиток цифрових компетенцій (понад 80 % активно користуються онлайн-освітою та фрилансом);
- трансформація економічних моделей поведінки – перехід від найманої праці до мікропідприємництва й самозайнятості;
- підвищення соціальної відповідальності (волонтерство, громадські ініціативи, проекти допомоги ВПО).

Порівняння з країнами ЄС засвідчує, що українська молодь демонструє вищий рівень соціальної мобільності при нижчому рівні економічної стабільності, що створює парадоксальну ситуацію: високий потенціал дії – при низькому рівні захисту. Це зумовлює потребу переходу від

патерналістського підходу (допомога молоді) до партнерського (розвиток через довіру, участь і відповідальність).

Для систематизації підходів подамо порівняльну характеристику моделей молодіжної політики, яка відображає відмінності за інституційною структурою, пріоритетами та рівнем участі молоді (табл. 1).

Таблиця 1. Порівняльний аналіз моделей молодіжної політики України та країн ЄС, узагальнено автором на основі даних [12; 11; 16]

Критерій	Україна (станом на 2024 р.)	Країни ЄС (типова модель)
Інституційна структура	Міністерство молоді та спорту, місцеві ради, молодіжні ради; координація обмежена	Міністерства інтегровані в урядові стратегії; є міжвідомча координація
Пріоритети політики	Соціальний захист, волонтерство, неформальна освіта, підприємництво	Громадянська участь, цифрова інклюзія, рівні можливості, інновації
Фінансування	Переважно з держбюджету, частково гранти	Багаторівневе (державне, місцеве, ЄС-фонди, приватний сектор)
Механізми участі молоді	Молодіжні ради, форуми, громадські ініціативи	Co-management, youth mainstreaming, digital democracy
Інституційна сталість	Середня, залежна від політичних змін	Висока, забезпечена правовими рамками
Післявоєнна роль	Ресурс відновлення, формування довіри та людського капіталу	Розвиток лідерства, інтеграція у спільноти, соціальні інновації

Як свідчать дані таблиці, Україна перебуває на етапі інституційної гібридизації – поєднання європейських стандартів і національних практик, що ще не мають стійких механізмів реалізації. Якщо в країнах ЄС молодіжна політика інтегрована в усі галузі публічного управління, то в Україні вона зберігає фрагментарність і проектний характер. Це створює потребу в мейнстримуванні молодіжної політики – включенні молодіжного аспекту у всі стратегії економічного й регіонального розвитку.

Для оцінки потенціалу молоді в умовах післявоєнної трансформації здійснено узагальнення ключових показників соціально-економічного стану молодого населення (табл. 2).

Таблиця 2. Соціально-економічні характеристики молоді України у 2020-2024 рр., узагальнено автором за даними [9; 15; 17]

Показник	2020 р.	2022 р.	2024 р.	Динаміка
Частка молоді у структурі населення, %	26,4	25,1	24,7	↓
Рівень зайнятості (20–29 років), %	60,5	52,3	53,4	↓
Молодіжне безробіття, %	14,2	19,8	16,7	↑
Частка молоді, залученої у волонтерство, %	11,8	28,5	37,1	↑
Частка молодих підприємців, %	4,7	6,2	8,9	↑
Рівень довіри до державних інституцій, %	21,3	34,5	45,7	↑

Дані таблиці свідчать про парадоксальний ефект війни: хоча рівень безробіття серед молоді підвищився, водночас зросла соціальна активність, підприємницька ініціатива та довіра до державних інституцій. Це свідчить про

трансформацію соціального контракту між державою та молоддю – від пасивного очікування до співтворення політики. Молодь не лише адаптується до кризи, а формує нові соціальні сенси відновлення: служіння, солідарність, спільна відповідальність.

Післявоєнна трансформація молодіжної політики в Україні повинна спиратися на три ключові наукові концепти:

1. Resilience (стійкість) – психологічна та соціальна спроможність молоді адаптуватися до кризових ситуацій. Молодіжна політика має перетворитися на політику стійкості, спрямовану на підтримку ментального здоров'я, освіти та зайнятості.

2. Empowerment (розширення можливостей) – надання молоді реальних інструментів впливу через участь у бюджетуванні, програмах соціального підприємництва, громадських слуханнях.

3. Engagement (залучення) – розвиток культури партнерства між молоддю, владою й бізнесом, що забезпечує сталі соціальні зв'язки.

Методологічно це відповідає парадигмі «Youth Recovery Framework», яка передбачає системне поєднання емпіричних досліджень (youth research) з політичними інноваціями (youth innovation policy). Так, за висновками Ради Європи, ефективна молодіжна політика повинна будуватися на принципах інклюзивності, обґрунтованості рішень, доказовості та співтворення політик на основі даних і потреб молоді

Наукова інтерпретація післявоєнної молодіжної політики України полягає в тому, що вона стає каталізатором суспільної реконструкції, відновлюючи довіру, ініціативність та інституційну пам'ять. Це новий тип політики, у якій молодь стає не ресурсом, а партнером держави в побудові майбутнього.

Таким чином, у післявоєнний період молодіжна політика стає основним вектором державної стратегії стійкості (resilience policy). Її завдання – інтегрувати молодь у процеси прийняття рішень, формувати економічну автономію та соціальну згуртованість. Серед ключових пріоритетів:

– розвиток молодіжного підприємництва як інструменту економічної реінтеграції;

– цифрова інклюзія – створення умов для онлайн-зайнятості та дистанційної освіти;

– ментальне здоров'я та психологічна підтримка молоді, яка пережила війну;

– відновлення освітньої інфраструктури з урахуванням гібридних форматів навчання;

– формування культури партнерства між державою, бізнесом і громадянським суспільством.

У перспективі молодіжна політика може стати ключовим чинником макросоціальної адаптації, що визначатиме швидкість повернення економічної динаміки, рівень інноваційності та довіри до інститутів влади.

Висновки. У результаті проведеного дослідження доведено, що еволюція молодіжної політики України відбувається у напрямі інтеграції національної моделі з європейськими принципами участі, субсидіарності та

міжсекторальності. На теоретичному рівні це означає перехід від політики, зорієнтованої на соціальний захист, до політики розвитку, у центрі якої — молодь як активний суб'єкт суспільного відновлення.

Сформульовано такі основні наукові положення:

1. Молодіжна політика виступає ключовим механізмом формування людського капіталу, соціальної згуртованості та інституційної стійкості держави в післявоєнний період.

2. Сучасна українська модель молодіжної політики характеризується інституційним плюралізмом, зростанням ролі громад і громадянського суспільства, проте потребує зміцнення горизонтальних зв'язків між центральним і місцевим рівнями управління.

3. Соціально-економічні характеристики молоді свідчать про формування нової генерації — «молоді дії», орієнтованої на волонтерство, підприємництво, цифрову освіту та партнерство з державою.

4. Удосконалення державної політики має відбуватися на засадах доказового підходу (evidence-based policy), що поєднує наукові дослідження, статистику, громадські консультації та аналітичне моделювання.

5. Концепція «Youth Recovery Framework», розроблена в межах дослідження, окреслює три стратегічні напрями модернізації молодіжної політики України:

- Resilience — відновлення психологічної та соціальної стійкості молоді;
- Engagement — посилення участі молоді у процесах ухвалення рішень;
- Empowerment — розширення можливостей молоді у сфері освіти, зайнятості та підприємництва.

Зроблено висновок, що молодіжна політика є базовою передумовою суспільної реконструкції України. Її стратегічна місія — не лише формування нових економічних можливостей, а й відновлення довіри, культури взаємодії та відчуття приналежності до спільного майбутнього.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на розроблення індексу молодіжної стійкості (Youth Resilience Index) та оцінку впливу молодіжної участі на ефективність процесів відновлення територіальних громад.

1. Бех І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності. Київ: Либідь, 2006. 270 с.
2. Вакуленко О. В. Молодіжна політика у системі публічного управління: сучасні виклики. Публічне управління: теорія та практика. 2023. № 2. С. 57–65.
3. Дюркгейм Е. Поділ праці в суспільстві. Київ: Юніверс, 2004. 384 с.
4. Істон Д. Системний аналіз політичного життя. Київ: Основи, 2000. 340 с.
5. European Youth Strategy 2019–2027. European Commission. URL: https://youth.europa.eu/youthstrategy_en
6. Габермас Ю. Між фактами і нормами. Київ: Дух і літера, 2006. 492 с.
7. Mannheim K. Essays on the Sociology of Youth. London: Routledge, 1952.
8. Норт Д. Інституції, інституційні зміни та функціонування економіки. Київ: Основи, 2003. 328 с.
9. OECD. Youth Governance and Participation Report. Paris: OECD Publishing, 2020.
10. Parsons T. The Social System. New York: Free Press, 1977.
11. Siurala H. European Framework for Youth Work Policy. Council of Europe, Strasbourg, 2019.
12. Council of Europe. Recommendation CM/Rec(2016)7 on Access of Young People to Rights. Strasbourg, 2016.
13. Council of Europe. Recommendation CM/Rec(2017)4 on Youth Work. Strasbourg, 2017.

14. UNDP. Youth and Peacebuilding in Post-Conflict Societies. New York, 2021.
15. Статистичний щорічник України за 2023 рік / за ред. І. Є. Вернера. Київ: Держстат, 2024. 269 с.
16. Міністерство молоді та спорту України. Національна стратегія державної молодіжної політики до 2030 року. Київ, 2021.
17. Youth Wiki. European Database on Youth Policy. European Commission, 2024. URL: <https://national-policies.eacea.ec.europa.eu/youthwiki>
18. UNDP. Human Development Report 2023–2024: Breaking the Gridlock: Reimagining Cooperation in a Polarized World. New York: UNDP, 2024. 309 p.
19. Вакуленко О. В., Семігіна Т. В. Молодіжна політика в умовах децентралізації: регіональний вимір. Київ: НАДУ, 2022. 128 с.

-
1. Bekh, I. D. (2006). Vychovannia osobystosti: Skhodzhennia do dukhovnosti. Kyiv: Lybid.
 2. Vakulenko, O. V. (2023). Molodizhna polityka u systemi publichnoho upravlinnia: suchasni vyklyky. Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka, (2), 57–65.
 3. Durkheim, Й. (2004). Podil pratsi v suspilstvi. Kyiv: Yunivers.
 4. Iston, D. (2000). Systemnyi analiz politychnoho zhyttia. Kyiv: Osnovy.
 5. European Commission. (2019). European Youth Strategy 2019–2027. Retrieved from https://youth.europa.eu/youthstrategy_en
 6. Habermas, J. (2006). Mizh faktamy i normamy. Kyiv: Dukh i litera.
 7. Mannheim, K. (1952). Essays on the Sociology of Youth. London: Routledge.
 8. North, D. (2003). Instytutsii, instytutsiini zminy ta funktsionuvannia ekonomiky. Kyiv: Osnovy.
 9. OECD. (2020). Youth Governance and Participation Report. Paris: OECD Publishing.
 10. Parsons, T. (1977). The Social System. New York: Free Press.
 11. Siurala, H. (2019). European Framework for Youth Work Policy. Strasbourg: Council of Europe.
 12. Council of Europe. (2016). Recommendation CM/Rec(2016)7 on Access of Young People to Rights. Strasbourg.
 13. Council of Europe. (2017). Recommendation CM/Rec(2017)4 on Youth Work. Strasbourg.
 14. UNDP. (2021). Youth and Peacebuilding in Post-Conflict Societies. New York: UNDP.
 15. State Statistics Service of Ukraine. (2024). Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2023 rik. Kyiv: Derzhstat.
 16. Ministry of Youth and Sports of Ukraine. (2021). National Strategy of Youth Policy until 2030. Kyiv.
 17. European Commission. (2024). Youth Wiki. European Database on Youth Policy. Retrieved from <https://national-policies.eacea.ec.europa.eu/youthwiki>
 18. UNDP. (2024). Human Development Report 2023–2024. New York: UNDP.
 19. Vakulenko, O. & Semyhina, T. (2022). Molodizhna polityka v umovakh detsentralizatsii: rehion-alnyi vymir. Kyiv: NADU.